

Good faith in contracts with an emphasis on Iranian law, jurisprudence and international documents

Abstract:

Good faith as a legal principle is a window for the penetration of ethics into the world of law. Good faith is basically a moral concept that is used to relate legal principles to the fundamental concepts of justice. Therefore, it is difficult to provide a clear definition of goodwill. The ambiguous and sometimes conflicting concept of good faith has different meanings for different people in different times and places, and because of these conflicts and many meanings, some jurists have preferred it as a legal assumption for Consider judicial development. Therefore, they consider good faith as a "standard" in the world of law, not a jurisprudential or legal rule or principle. Since in some researches the dimensions of good faith in Imami jurisprudence, Iranian and international law were examined, in this article, in order to update the topic, another important and fundamental variable that has an interwoven relationship with good faith is discussed. We have selected and examined and analyzed the role and position of good faith and keeping promises in Iran and international law. The research method is library, descriptive and analytical, and the findings of the research indicate that the legal systems do not agree on the necessity of observing "good faith" in contracts as a contractual obligation, and the capacities of Islamic jurisprudence for the possibility of creating a rule of jurisprudence with It examines the title "Necessity of observing good faith in contracts" and concludes that Islamic jurisprudence is very similar to common law systems (such as English law) in terms of not mentioning good faith as a general and binding rule.

Keywords: good faith, Iranian law, contract, jurisprudence, international documents

حسن نیت در قراردادها با تأکید بر حقوق ایران، فقه و اسناد بین‌المللی

زهرا ایرج‌زاده^۱، احمد شمس^۲، سعید منصوری^۳، عیسی ولایی^۴

چکیده:

حسن نیت به مثابه اصل حقوقی، دریچه‌ای برای نفوذ اخلاق به جهان حقوق است. حسن نیت، اساساً مفهومی اخلاقی است که برای مرتبط ساختن اصول حقوقی به مفاهیم بنیادین عدالت به کار می‌رود. از این رو ارائه تعریف روشن از حسن نیت دشوار است. مفهوم مبهم و گاه متعارض حسن نیت، معانی متفاوتی را برای افراد مختلف در زمان و مکان‌های متفاوت دربرداشته و به دلیل همین تعارض‌ها و معانی بسیار، برخی از حقوقدانان ترجیح داده‌اند آن را به عنوان یک فرض قانونی جهت بسط و توسعه قضایی تلقی کنند. لذا آنان حسن نیت را در عالم حقوق یک "استاندارد" می‌دانند، نه یک قاعده یا اصل یا مفهوم فقهی یا حقوقی. از آنجاییکه در برخی از پژوهش‌ها ابعاد حسن نیت در فقه امامیه، حقوق ایران و بین‌الملل مورد بررسی واقع شده بود، در این مقاله جهت جدید شدن موضوع متغییر مهم و اساسی دیگری که با حسن نیت رابطه در هم تنیده‌ای دارد را انتخاب و بررسی نموده‌ایم و نقش و جایگاه حسن نیت و وفای به عهد را در ایران و حقوق بین‌المللی مورد واکاوی قرار

^۱ دانشجوی دکترای حقوق، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

^۲ دانشیار، هیات علمی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب، تهران، ایران
ahmad_shams1965@yahoo.com

^۳ استادیار، هیات علمی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب، تهران، ایران
s.mansouriarani@azad.ac.ir

^۴ استادیار، هیات علمی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب، تهران، ایران

دادیم. روش پژوهش کتابخانه‌ای، توصیفی و تحلیلی بوده و یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که نظام‌های حقوقی درباره لزوم رعایت «حسن نیت» در قراردادها به عنوان یک تعهد قراردادی، اتفاق نظر ندارند و ظرفیت‌های فقه اسلامی را برای امکان ایجاد قاعده‌ای فقهی با عنوان «لزوم رعایت حسن نیت در قراردادها» بررسی می‌کند و در پایان نتیجه می‌گیرد که فقه اسلامی از جهت عدم اشاره به حسن نیت به عنوان قاعده‌ای عام و الزام‌آور، تشابه زیادی با نظام‌های کامن‌لا (نظیر حقوق انگلیس) دارد.

کلید واژه‌ها: حسن نیت - حقوق ایران - قرارداد - فقه - اسناد بین‌المللی

در یک دیدگاه کلی «حسن نیت» به دو طریق و شیوه در قراردادهای کاربرد داشته و در دو چهره متفاوت ظاهر و مورد توجه قانونگذار و حقوق‌دانان قرار می‌گیرد. اولاً به عنوان یک الزام و تکلیف برای طرفین قرارداد، ثانیاً بعنوان عامل جلب حمایت قانونگذار از طرف دارای حسن نیت ظاهر می‌گردد. در این چهره‌ها معمولاً حسن نیت در میزان مسئولیت مؤثر بوده و قانونگذار مسئولیت کمتری برای فرد با حسن نیت به نسبت شخصی که فاقد حسن نیت است، مقرر می‌کند. هر چند باید به این نکته توجه کنیم که حسن نیت به عنوان یک اصل کلی که رعایت آن در قراردادهای ضروری است باید مورد توجه قرار گیرد. جوهره این مفهوم به دفعات و به شیوه‌های مختلف در کتب فقهی، حقوقی و نیز در قوانین مورد عنایت بوده است، بویژه اینکه در بسیاری از موارد قانونگذار احکامی وضع نموده است که می‌توان زیر بنا و مبنای اصلی یا یکی از مبانی اصلی آن را احکام مرتبط با حسن نیت دانست.

گام نخستین برای آشنایی با کاربرد حسن نیت در قراردادهای، تعریف و شناخت مفهوم حسن نیت است. اولین و اساسی ترین گام برای شناخت یک مفهوم در قلمرو حقوق است. در مورد حسن نیت که به عقیده برخی تعریف شدنی نیست و نمی‌توان آن را در قالب یک تعریف آورد و مطابق عقیده‌ی برخی دیگر ارائه یک تعریف مشخص از آن، کار درستی نیست، اهمیت بیشتری می‌یابد. از سوی دیگر به لحاظ معنا و محتوای حسن نیت، در برخورد با بسیاری از اصول و نهادهای حقوقی در می‌یابیم که محتوا و معنای این اصول و نهادهای بسیار نزدیک با اصل کلی حسن نیت است و برای شناخت کامل این اصل ناگزیر از توجه به این اصول و نهادهای هستیم. همچنین برای شناخت معنا و کاربرد این اصل و نیز آشنایی با سیر تاریخی آن، بررسی تاریخچه حسن نیت بطور اجمال، ضروری می‌نماید. از گذشته تا کنون نسبت به پذیرش این اصل ایرادها و انتقادهایی مطرح شده و در مقابل نیز پاسخ‌هایی به این ایرادها داده شده و از پذیرش آن دفاع شده است. اما هر گاه این اصل در حقوق قراردادهای پذیرفته شود موضوع بعدی که برای شناخت آن و کاربرد آن باید مورد بررسی قرار گیرد آن است که در عمل چگونه می‌توان احراز کرد که یک طرف قرارداد دارای حسن نیت بوده است یا خیر. آیا باید به انگیزه و جنبه‌های درونی و نیت واقعی او توجه کرد یا ملاکهای عینی و خارجی در این زمینه وجود دارد و باید بکار گرفته شود. آخرین بحث کلی در مباحث شناختی و نظری در مورد حسن نیت آن است که حسن نیت در قراردادهای دارای دو چهره است. در چهره اول طرفین ملزم به رعایت این اصل و به تعبیر دیگر رعایت صداقت، درستی و... و خودداری از فریب، خدعه و... هستند و از حسن نیت در چهره دوم مواردی را در نظر داریم که یک طرف قرارداد از روی حسن نیت و با نداشتن آگاهی از یک واقعیت، اقدامی کند و قانونگذار به این جهت او را به طریقی مورد حمایت قرار می‌دهد.

از گذشته تا کنون در سلسله مباحث مربوط به حسن نیت، موضوعی که ذهن حقوقدانان را به خود مشغول کرده است عبارت بوده است از «شناختن و شناساندن مفهوم حسن نیت». حسن نیت را می‌توان اصطلاحی بسیط دانست. اصطلاحی که به سختی در قالب یک تعریف ساده و سهل می‌آید و لذا این عقیده مطرح شده که برای شناخت حسن نیت و بکار بستن آن، ارائه تعریفی از آن ضرورت ندارد. با وجود این به طرق و با تعبیر مختلف، سعی در تعریف حسن نیت شده است. بسیط بودن مفهوم حسن نیت و گستردگی آن موجب ارتباط وسیع آن با بسیاری از اصول و نظریه‌هایی که در واقع، مضمون و محتوای آنها ضرورت پابندی به اخلاقیات و رعایت صداقت، انصاف و... شده است و به این ترتیب مشکل شناخت حسن نیت و قلمرو آن دو چندان می‌شود.

اصل حسن نیت به قراردادهای و لزوم اجرای صحیح آنها مربوط می‌شود و به نوعی وجدان کاری را شامل می‌گردد. این مفهوم در کنار اصولی همچون ایجاب و قبول، قصد انشا و لزوم وفای به عهد به کار می‌آید. حسن نیت را ابتدا باید در مباحث فقهی بررسی کنیم زیرا منشأ حقوق ایران فقه امامیه است. در منابع اسلامی مانند قرآن و روایات، مضامین و تعبیری که مردم را دعوت به درستکاری و پرهیز از خدعه نموده فراوان است. در آیه ۹۲ سوره نحل مردم از گسستن پیمان و توسل به سوگندهای دروغ نهی شده‌اند. در منابع روایی نیز افراد از هرگونه خدعه، دروغ، حيله و غش در معامله باز داشته شده‌اند. بنابراین پشتوانه فقهی حسن نیت کاملاً آشکار است اما روند ورود این اصل به قراردادهای حقوقی مشخص نیست. در مطالعه تطبیعی پیرامون سوء عرضه در حقوق انگلیس و حقوق اسلام گفته شده که سوء عرضه در اسلام تحت یکی از عنوان سه‌گانه‌ی زیر دسته‌بندی می‌شود: ۱- تقلب ۲- قاعده احسان ۳- قاعده لاضرر.

امروزه حسن نیت دارای چنان جایگاهی شده است که کمتر مقررات داخلی و بین‌المللی را می‌توان یافت که به آن اشاره نکرده باشد. قوانین داخلی کشورها در عرصه‌ی حقوق خصوصی اگرچه مستقل و منفک از یکدیگر می‌باشد، اما اشتراکات بسیاری در میان آنها وجود دارد. همانطور که برخی کنوانسیون‌های بین‌المللی نیز در مواردی به اصول مشترک یا اصول حقوقی مورد قبول کشورهای عوض استناد می‌نمایند، حسن نیت هم در زمره‌ی مفاهیمی است که هیچ عقل سلیمی در قبول آن تردیدی نمی‌نماید و مورد پذیرش عموم افراد جامعه است. این مسأله نسبت به قواعد و مقررات مدنی و حقوق خصوصی نیز موضوعیت دارد و به طور کلی هیچ فردی تمایل ندارد که در معامله با او تقلب و تدلیس شود، و یا با سوء نیت اجرای قرارداد با مانع مواجه گردد و غیره. با این وصف آنچه امروزه محل اختلاف میان اندیشمندان حقوقی است، پذیرش و قبول این مفهوم در کنار دیگر اصول ناظر به حقوق اشخاص است؛ ممکن است ادعا شود حسن نیت تنها یک مفهوم اخلاقی است که نباید آنرا هم ردیف دیگر اصول حقوقی پنداشت؛ زیرا مقصود اصلی از انجام معاملات کسب منافع بیشتر است و اشخاص در این عرصه به رقابت با یکدیگر می‌پردازند و قاعده‌سازی از حسن نیت به این تعاملات و رقابت میان اشخاص، صدمه می‌زند. قانونگذار داخلی نیز نه تنها به ارائه‌ی تعریفی از حسن نیت نپرداخته است، بلکه به صراحت اشاره‌ای به پذیرش یا عدم پذیرش آن نداشته است و این دکترین بوده است که همواره بار بیان مصادیق آن را به دوش کشیده است، به علاوه حذف بعضی از مواد قانون مدنی که از جمله مصادیق حسن نیت محسوب می‌شود نیز قرینه‌ای بر عدم شناسایی مفهوم مزبور تلقی شده است. با این وجود حسن نیت از جمله مفاهیمی است که نمی‌توان به سادگی از کنار آن عبور کرد و این مفهوم چنان تأثیری بر قواعد بینادین حقوقی دارد که انکار آنرا غیرممکن می‌نماید.

به علاوه، قوانین جدیدالتصویب و فرعی اغلب بر پایه مفاهیمی همچون حسن نیت و انصاف بنا شده‌اند و این نشان دهنده‌ی آنست که ظاهراً قانونگذار بنا به مقتضیات زمان و تحولات نظام حقوقی جهانی، قصد بهره‌مندی بیشتر از چنین نهادی را دارد. با این توضیحات ضرورت انجام تحقیقی پیرامون استفاده از حسن نیت به عنوان اصل یا قاعده‌ی حقوقی در نظام حقوقی داخلی ایران همسو با سایر مقررات بین‌المللی ضروری است، تا بدین نحو شرایط استفاده از حسن نیت به عنوان اصل یا قاعده‌ی حقوقی تبیین گردد و احکام و آثار احتمالی آن پیش‌بینی شود.

مقصود این است که رعایت حسن نیت در قراردادهای آیا صرفاً امری حسن است یا به علاوه امری واجب و لازم نیز به شمار می‌رود. چگونه می‌توان قائل به لزوم رعایت آن شد، در حالی که در عرصه بین‌المللی سند و در فقه یا میثاق الزام‌آوری که التزام بدان را صریحاً واجب گردانیده باشد وجود ندارد. در این تحقیق ضمن بررسی تفصیلی ادبیات تحقیقی مربوط به موضوع و مفاد اسناد بین‌المللی ناظر به قراردادهای بین‌المللی در پرتو پیشینه تاریخی موضوع و نمایش موضع‌گیری‌های

گوناگون نظام‌های مختلف حقوقی و بویژه با بررسی دقیق مبانی نظری این ضرورت خواهیم دید که دست کم عرف خاص و برحسب دعوی عرف عامی که رعایت آن را ابرام گردانیده باشد شکل گرفته بحدی که امروزه عنصر حسن نیت از اصول عام قرداد‌های بین‌المللی و اسناد بین‌المللی مربوطه چون کنوانسیون بیع بین‌الملل کالا معرفی می‌گردد. در ادامه به بررسی اجمالی تعریف مفهوم حسن نیت، نقش آن در مسائل حقوقی و تطبیق آن در فقه و اسناد بین‌المللی، اهمیت و ضرورت بررسی این موضوع ادامه مقاله بدین صورت سازمان‌دهی شده است.

۱) مبنای حسن نیت

هدف اخلاق رفع رذیلت و ایجاد جامعه‌ی فاضله است. حسن نیت به عنوان قاعده‌ی اخلاقی در مورد رفتار اشخاص قضاوت می‌نماید. سوءنیت ناپسند و حسن نیت فضیلت شمرده می‌گردد با حاکمیت حسن نیت در حقوق می‌توان قواعد حقوقی شکل اخلاقی به خود می‌گیرد. اما حکومت حسن نیت و طرد سوءنیت فقط به دلیل حکومت اخلاق در قواعد حقوقی نیست، حتی باید مصلحت عالی را جست. اعتماد مبنا و اساس روابط حقوقی را تشکیل می‌دهد و الزامات حقوق باید از این اعتماد حمایت کند و در گسترش آن اهتمام ورزد. حمایت از حسن نیت، حمایت از اعتماد عمومی همراه دارد. مثال در تصرف اموال، دو نفع متعارض به این معنی که منافع مالک و منافع شخص با حسن نیت در مقابل یکدیگر قرار می‌گیرد. متصرف دارای حسن نیت در اثر اشتباه مشروع و با جهل به نمود واقعی، در مال تصرف نماید. الزام او به جبران خسارت مالک واقعی به معنای نادیده گرفتن تقصیر و یا سهل‌انگاری مالک واقعی می‌باشد. الزام متصرف با حسن نیت به پرداخت بدل این منافع، بدل مال و همچنین نفی حق مطالبه هزینه نگهداری، عملی منصفانه نیست، چون وی تقصیری مرتکب نشده است و حقوق نیز هیچ‌گونه ابزاری برای آگاهی از وضع واقعی در اختیار وی قرار نمی‌دهد. شخص دارای حسن نیت رفتار متعارفی دارد و هر شخص دیگری در جایگاه او همین اقدام را می‌کرد. انصاف و عدالت نمی‌تواند، ضمان شخص با حسن نیت را بپذیرد. حکم منصفانه، امنیت داد و ستد، رونق معاملات و گردش آسان ثروت را به همراه خود دارد. «این الزامات از حاکمیت حسن نیت در روابط حقوقی حمایت به عمل می‌آورد هر چند حسن نیت حکمی منصفانه است و انصاف از منابع حقوق به شمار نمی‌رود و فقط حکم استثنایی ارائه می‌کند و به سبب آن در برخی موارد معین حکم طبیعی حقوق به موجب نص خاص اجرا نمی‌شود، اما حسن نیت در حقوق به اصل حقوقی تبدیل شده است و در بیشتر شاخه‌های حقوقی کاربرد دارد» (کاتوزیان، ۱۳۹۲).

۱-۱) تعهد به همکاری متقابل حاصل از اصل حسن نیت

در متون قانونی و حقوقی ایران تعریف و تبیین اصطلاح و مفهوم اصل حسن نیت که دارای جایگاه ویژه‌ای در روابط قراردادی و متقابل طرفین قرارداد است و رابطه تنگاتنگی نیز با اصل همکاری متقابل دارد، مغفول مانده است و فقط در ماده ۱۰۳۶ قانون مدنی مصوب سال ۱۳۱۲ آمده است که در سال ۱۳۶۱ بازبینی شد و در نهایت در سال ۱۳۷۰ از متن قانون مدنی حذف شد. این اصطلاح در فصل مرتبط با خواستگاری به صراحت آورده شده بود و بیان می‌داشت که چنانچه براساس حسن نیت هزینه‌هایی صورت گرفته باشد، طرفی که وصلت را به هم زده است ملزم به جبران خسارت طرف مقابل است. اگرچه در حقوق ایران اصلی به‌عنوان حسن نیت در میان اصول قراردادی شناخته نشده است، از مفاد موجود در مواد ۲۲۵، ۲۲۴، ۲۲۱، ۲۲۰ و ۲۷۹ قانون مدنی می‌توان وجود تلویحی اصل حسن نیت در نظام حقوقی ایران را استنباط کرد (قاسمی و همکاران، ۱۳۹۹).

۲) معیار تشخیص حسن نیت

بحث مهم که از اهمیت کاربردی بسیاری برخوردار است این است که حسن نیت تا چه حد شخصی یا ذهنی است یعنی شخص را تنها ملزم می‌کند که صادقانه عمل کند و تا چه حد عینی و نوعی می‌باشد یعنی شخص را ملزم می‌کند که علاوه بر صادق بودن، به نحوی متعارف یا معقول رفتار کند؟

۱-۲) ضابطه شخصی و نوعی حسن نیت

در روند رسیدگی به دعوا یک سوال اساسی پیش روی قاضی پرونده قرار دارد. سوال کلیدی و بنیادی این است که معیار تشخیص حسن نیت یا سوءنیت خواهان با خواننده چیست؟ به طور کلی صاحب‌نظران حقوق در این زمینه دو ضابطه کلی حقوقی را مورد نظر قرار داده‌اند که در تنظیم قوانین داخلی برخی کشورها مورد توجه قرار گرفته است:

۱) ضابطه شخصی: در این قسمت، حسن نیت ناظر به فعالیت‌های ذهنی و روانی شخص است به این معنی که قاضی در مقام رسیدگی با استفاده از اظهارات شخص، قرائن، امارات و دلایل دیگر سعی می‌کند که به اراده باطنی شخص دست یابد و حسن نیت یا سوء نیت را احراز نماید و هیچ امر دیگری جز صداقت و درستکاری واقعی شخص مالک تصمیم‌گیری او نخواهد بود.

بر اساس ضابطه مذکور، برای احراز اینکه طرف قرارداد در رفتار خود اصل حسن نیت را رعایت نموده یا خیر باید به قصد و نیت او و منشا درونی اقداماتی که انجام داده است توجه نمود. البته در این زمینه مفاد صریح قرارداد تا حدودی راهگشا می‌باشد. قوانین داخلی کشورها در مواردی به جنبه درونی و شخصی موضوع توجه داشته و بر این مبنا مقرراتی وضع کرده‌اند. در حقوق آمریکا اگر مدیون مال خود را به صورت متقابله انتقال دهد به گونه‌ای که دارایی وی را غیرقابل دسترس برای طلبکاران سازد، معامله او باطل می‌باشد چنانکه در حقوق ایران بر اساس ماده ۲۱۸ قانون مدنی، معامله به قصد فرار از دین باطل اعلام شده است. مبنای اصلی حکم در این مورد قصد و نیت طرف مقابل می‌باشد (غفاری فارسانی، ۱۳۹۳).

۲) ضابطه نوعی: برخلاف مورد قبل که قضاوت و داوری در خصوص فعل و انفعالات ذهنی و درونی شخص بوده و این قضاوت می‌بایست به نحوی واقعی احراز گردد، در نگرش دیگر قضاوت تنها با توجه به رفتار شخص که در خارج نمود پیدا کرده است و با معیار رعایت استانداردهای تجاری متعارف معامله منصفانه در یک تجارت معین انجام می‌گیرد. بدین ترتیب قاضی در مقام قضاوت با نگرش متعارف و با توجه به دلایل صریح و ضمنی قرارداد یا با توجه به رفتار طرفین مذاکره، در مورد سوء نیت یا حسن نیت شخص تصمیم‌گیری می‌نماید. به عبارتی مالک تصمیم‌گیری در این مورد توجه به رفتار خارجی طرفین در مراحل مختلف مذاکره و تنظیم قرارداد، نامه‌ها و مکاتبات انجام شده و مندرجات قرارداد و سنجش آنها با استانداردهای عرفی یاد شده است (پایین محلی و همکاران، ۱۴۰۱).

۳) اسناد بین‌المللی

۱-۳) کنوانسیون بیع بین‌المللی

به موجب بند اول ماده ۲۵ کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا، اگر فروشنده کالا را زودتر از موعد مقرر تسلیم کند خریدار مختار است آن را بپذیرد یا از قبول آن امتناع ورزد. بنابراین به موجب این بند خریدار در رد یا قبول کالایی که پیش از موعد تحویل داده شود مختار بوده و دارای حق انتخاب است منظور از عبارت موعد مقرر در عنوان پیش از موعد ممکن است روز معین یا یک بازه زمانی مشخص باشد و چنانچه به صورت معین در قرارداد مشخص نشود موعد تحویل کالا طبق ماده ۹۹

کنوانسیون مشخص می‌شود. برخی از شارحان کنوانسیون در شرح ماده ۲۵ ضمن اینکه اجرای پیش از موعد را نقض قرارداد دانسته، بیان داشته‌اند اجرای زودتر از موعد کمتر از موردی نیست که کالا با تأخیر زیاد و به مقدار بسیار کمتر از آنچه در قرارداد مقرر شده تحویل شود.

در تفسیر این ماده اظهار نظر شده اجرای زودهنگام، شامل موردی است که در قرارداد، اجل تعهد به صورت مشخص تعیین شده باشد در غیر این صورت با عدم تعیین زمان اجرای قرارداد، صحبت از اجرای پیش از موعد منتفی است. باید توجه داشت اینکه متعهد در عدم تحویل قبل از موعد دارای آزادی و اختیار است مطابق ماده ۷ کنوانسیون با تعهد حسن نیت محدود شده است. به اعتقاد برخی از شارحان کنوانسیون، اعمال بند ۷ ماده ۲۵ نیازمند آن است که قرارداد تفسیر شود و اختیار خریدار در رد تحویل پیش از موعد کالا نیازمند آن است که زیان احتمالی اثبات شود یا نقض اساسی رخ دهد حتی خریدار به استناد سود کم نیز می‌تواند به رد نامتعارف متوسل شود این اختیار خریدار به معنای فسخ قرارداد از سوی او نیست و فروشنده می‌تواند کالا را در موعد مجاز مقرر در قرارداد تحویل دهد. در شرح ماده ۲۵ کنوانسیون، عده‌ای معتقدند رد اجرای زودهنگام در تحویل کالا، با استناد به ضرورت رعایت اصل حسن نیت مطابق ماده ۷ کنوانسیون و عرف و عادت (ماده ۹ کنوانسیون) نیز می‌تواند محدود شود. باید توجه داشت اگر خریدار به درستی اجرای زودهنگام را رد کند فروشنده باید کالا را در زمان موعد مقرر در عقد تحویل دهد اما اگر راضی به تحویل پیش از موعد کالا باشد متعهد است مطابق ماده ۵۳ کنوانسیون ثمن معامله را بر اساس شرایط مقرر در قرارداد و کنوانسیون پرداخت کند.^۱ با توجه به اینکه ماده ۵۲ کنوانسیون، ذیل بخش سوم یعنی طرق جبران نقض قرارداد به وسیله فروشنده ذکر شده بنابراین اجرای پیش از موعد توسط فروشنده نقض قرارداد محسوب می‌شود. چراکه اجرای زودرس تعهد به مانند تأخیر اجرای قرارداد ممکن است خساراتی را به خریدار وارد کند و ماده ۵۲ کنوانسیون با شناخت دقیق از اهمیت تسلیم کالا در موعد مقرر، اجرای زودرس آن را به عنوان یکی از اقسام نقض قرارداد محسوب نموده است. موضوع دیگر اینکه آیا قبول تسلیم پیش از موعد کالا توسط خریدار تعدیل قرارداد محسوب می‌شود یا خیر؟ در پاسخ به این سوال برخی معتقدند در صورتی می‌توان چنین امری را تعدیل قرارداد محسوب کرد که امارات خاصی از قصد طرفین در این خصوص موجود باشد در غیر این صورت بحث تعدیل منتفی بوده و خریدار می‌تواند مطابق بند یک ماده ۴۵ و ۷۴ به بعد کنوانسیون مطالبه خسارت نماید (علوی و همکاران، ۱۳۹۷).

۴) راهیابی عنصر حسن نیت به اسناد بین‌المللی

از راهیابی عنصر حسن نیت به اسناد بین‌المللی گرچه دیر زمانی نمی‌گذرد، اما نفوذ آن به حقوق داخلی قدمتی بس طولانی دارد. گفته شده است که ریشه‌های این تعهد را حتی در حقوق روم باستان می‌توان مشاهده کرد. سخنگوی مشهور حقوق روم سیسرو رعایت حداقل‌های حسن نیت در معاملات تجاری را به رسمیت شناخته است. اصول اصلی حسن نیت در روم شباهت زیادی به تعهد امروزی حسن نیت در قانون متحد الشکل تجاری آمریکا (UCC)^۲ دارد. اصل حسن نیت در اجرای قرارداد، دیگر بار در قرن‌های یازده و دوازده میلادی در جامعه تجاری سر بلند کرد و هم اکنون این تعهد در قانون نوشته بسیاری از کشورها به ویژه در حقوق آلمان مطرح می‌باشد. عنصر حسن نیت در طول زمان زنده مانده است گرچه گاه معنای آن دچار ابهام شده است. درباره معنا و وسعت مفهومی حسن نیت اتفاق نظر وجود نداشته و طیف وسیعی از دیدگاه‌ها

^۱ Uncitral Digest of case Law on the United Nations convention on contracts for the international sale of Goods United Nations

^۲ Uniform Commercial Code

را می‌توان مشاهده کرد. در یک سوی طیف نظام‌های حقوقی وجود دارند که اصل حسن نیت، حقوق قراردادها و حتی دیگر بخش‌های حقوقی آنان را دگرگون کرده و صبغه خاصی به آنها بخشیده است، مانند سیستم حقوقی آلمان. و در سوی دیگر نظام‌هایی مشاهده می‌شوند که لزوم مطابقت رفتار طرفین با اصل حسن نیت را به رسمیت نمی‌شناسند، گرچه در بسیاری از موارد توسط قواعدی دیگر همان نتایجی را بدست می‌آورند که دیگر نظام‌ها از طریق اصل حسن نیت تحصیل می‌کنند، مانند انگلستان و ایرلند. نظام‌های دیگر (البته در جامعه اروپایی) در میانه این دو وضعیت قرار دارند. آنها اصل حسن نیت و معامله منصفانه را به عنوان یک مقررہ عام به رسمیت می‌شناسند اما به اندازه نظام حقوقی آلمان به آن نفوذ و اعتبار نمی‌بخشند (فاستر^۱ و همکاران، ۲۰۲۱).

گرچه مفهوم حسن نیت در همه نظام‌ها یکسان تلقی نمی‌شد، محتوای آن از طریق تصمیمات قضایی بطور فزاینده‌ای ملحوظ بود. به علاوه حتی بدون وجود ضمانت اجرای کافی برای نقض آن، چنانکه پورفسور هانولد اذعان می‌دارد، نفس وجود چنین مقررہ‌ای تمایل طرفین معامله و دادگاه‌ها را بدین موضوع نشان می‌دهد که در معاملات بازرگانی بین‌المللی استانداردهای بالایی مورد انتظار است. همچنین امید می‌رفت که پذیرش چنین مقررہ‌ای برخی از آرمان‌های مربوط به نظم اقتصادی نوین بین‌المللی را رواج داده و رویه‌های تجاری نامطلوب یا تبعیض‌آمیز را کاهش بخشد. در حالی که حذف مقررہ مزبور چه بسا کمیسیون را در معرض این اتهام قرار می‌داد که به اعتقاد آنان رعایت حسن نیت در تجارت بین‌الملل ضروری نیست. برخی از کشورهای در حال توسعه از این بابت نگران بودند که نکند معامله منصفانه^۲ به استانداردهای جاری و رایج در رویه‌های تجاری بین‌المللی برگردان شود، در حالی که استانداردهای مزبور ضرورتاً منصفانه نبودند. پیشنهاد جایگزینی همکاری بین‌المللی به جای حسن نیت نیز مشکل را بغرنج‌تر می‌کرد. زیرا اصطلاح مزبور آنقدر مبهم و تاریک بود که تعیین دقیق قلمرو و آثار آن ناممکن بود. به منظور برون رفت از این تنگنا گروه کاری تصمیم گرفت که یک مصالحه و سازش را دنبال کند. به همین منظور چند راه حل مسالمت‌جویانه را مورد بررسی قرارداد. نخستین راه حل این بود که حسن نیت در مقدمه کنوانسیون ذکر شود. اما این پیشنهاد رد شد زیرا آن موجب تهی شدن حسن نیت از هر گونه خاصیت می‌گردید. پیشنهاد بعدی درج حسن نیت در ضمن یک ماده به منظور تفسیر اظهارات و رفتار طرفین بود. این نظر نیز با این استدلال که هدف از مقررہ راجع به حسن نیت تعیین قصد و نیت طرفین نبوده، بلکه تعیین یک استاندارد رفتاری است مردود اعلام شد (گو و پنگ^۳، ۲۰۲۱).

۵) حسن نیت و تعهد قراردادها در فقه و اسناد بین‌المللی

اصل همکاری متقابل در حقوق ایران سابقه تقنینی مشخصی ندارد، اما تا به اینجا با بررسی اسناد بین‌المللی در این خصوص سعی شد تا جایگاه این اصل در اسناد بین‌المللی تبیین شود که بتوان با توجه به آن ماهیت و جایگاه این اصل را در حقوق ایران بررسی کرد. در مبحث حقوق مدنی و قراردادها، زمانی که یک تعهد پایه عرصه وجود می‌گذارد، به‌ویژه در فرضی که تعهد ناشی از خواست و اراده آزاد باشد، قانون اینگونه از تعهدات و اجرای آنها حمایت می‌کند که بهترین نمونه برای اثبات این ادعا وجود ماده ۱۰ قانون مدنی است. در حقوق ایران وجود و چگونگی حمایت و اجرای اصل همکاری

^۱ Foster

^۲ dealing Fair

^۳ Guo, Peng

متقابل را در ابتدا باید در جایگاه آن در حقوق ایران جستجو کرد. ریشه چنین اصل و تعهدی را عمدتاً در تعهد ضمنی یا صریح قراردادی و همچنین اصل حسن نیت و اصول فقهی همچون اوفوا بالعقود و الضرر می‌توان یافت (خسروی، ۱۳۹۶). در زمانی که بر اساس اصل حاکمیت اراده بر تعهد بر همکاری متقابل طرفین اشاره می‌شود، تردیدی در نفوذ چنین تعهدی وجود ندارد. اما زمانیکه به وجود آن شک و تردید باشد، در نظام حقوقی ایران مانند بسیاری از کشورها درباره وجود آن حکم صریحی وجود ندارد. در صورت عدم تصریح به آن و تحت شرایطی که بتوان تعهد مزبور را به اراده ضمنی طرفین نسبت داد نیز، همان مبنا را می‌توان مورد استناد قرار داد؛ به عبارت دیگر، از احراز وجود اراده ضمنی بین طرفین مبنی بر قبول تعهد به همکاری، تعهد مذکور مانند درج صریح آن در قرارداد پذیرفتنی است و نوع تعهد طرفین در این خصوص تعهد ایجابی است. تعهدات صریح و ضمنی که به صورت ایجابی و سلبی نمود می‌یابند از قواعد عمومی قراردادهاست که مفهومی یکسان در همه نظام‌های حقوقی دارند؛ بنابراین، در صورتی که مبنای تعهد همکاری تعهد صریح یا ضمنی در قرارداد باشد، حقوق ایران در این خصوص همسو با حقوق دیگر کشورهاست (قاسمی و همکاران، ۱۳۹۹).

۶) مرور پیشنهادها

افراد جامعه انتظار دارند در پرتو حمایت صورت گرفته از طریق اصول و قواعد حقوق قراردادهای بتوانند به اهداف اقتصادی ناشی از انعقاد قراردادهای دست یابند. حفاظت از انتظارات قراردادی محقق نمی‌شود مگر اینکه قانون بتواند از رفتارهای فرصت طلبانه‌ای که با هدف تغییر در تخصیص منابع مالی قراردادی صورت می‌گیرد، جلوگیری کند و مانع قربانی شدن اهداف و انتظارات مشروع قراردادی شود. در اجرای این وظیفه، حقوق قراردادهای با اتکا به اصل حسن نیت به عنوان یک اصل کلی و انعطاف‌پذیر نقش مهمی می‌تواند ایفا کند. در مقله کریمی و همکاران (۱۴۰۱)، ضمن بررسی مفهوم فرصت‌طلبی در حقوق قراردادهای و توجیه اقتصادی لزوم مبارزه با آن، قابلیت منحصر به فرد حسن نیت در جلوگیری از رفتار فرصت‌طلبانه را تشریح خواهیم کرد. مطالب این پژوهش نشان می‌دهد که تکلیف به رعایت حسن نیت تأثیر مهمی در جلوگیری از رفتار فرصت‌طلبانه دارد و از این جهت لازم است که در قلب حقوق قراردادهای هر نظام حقوقی به آن توجه شود (کریمی و همکاران، ۱۴۰۱). در نتیجه‌ی تبیین و بررسی اصل همکاری متقابل و چگونگی وجود آن در اسناد بین‌المللی راجع به قراردادهای و حقوق ایران در مقاله قاسمی و همکاران (۱۳۹۹)، می‌توان گفت که تعهد و وظیفه طرفین قرارداد نسبت به همکاری متقابل اصلی عمومی از اصول حقوق قراردادهای است که با اصل حسن نیت و اصل انجام معامله منصفانه رابطه‌ای تنگاتنگ دارد و تأثیر مهمی در اجرای شروط قراردادی می‌گذارد (قاسمی و همکاران، ۱۳۹۹).

در کلیه مقررات تقید و پایبندی به موازین اصل حسن نیت شرطی اصلی است. زیرا در آن اولاً: امکان رسیدن به توافق بیشتر می‌شود و چنین موردی به بیان دیگر نوعی دادن امتیاز به طرف مقابل است، ثانیاً: باعث ایجاد نرمش در روند مذاکرات جهت رسیدن به تفاهم می‌گردد. از این رو طرفین سعی می‌کنند پیشنهادات غیر منطقی و غیرقابل پذیرش ارائه ندهند و ثالثاً: در مواقعی که شرایط و وضعیت به نفع صرفاً یک طرف است مانعی برای ادامه مذاکره به وجود نیاید، رابعاً: حسن پایبندی به قواعد مذاکره را تقویت می‌بخشد. اگر یکی از طرفین قاعده دادن امتیاز به طرف مقابل را مختل سازد متهم به نقض اصل حسن نیت می‌گردد. این تحلیل و نتیجه حاصل مطالعه و مقاله پایین محلی و همکاران (۱۴۰۱) در خصوص تحلیل

^۱ در مواردی که شرط تعهد به همکاری متقابل به طور ضمنی باشد، بیشترین پرونده‌های دعاوی را به خود اختصاص می‌دهد. برای مثال، شرط ضمنی همکاری متقابل محدود به انجام امر ضروری برای پایبندی و اجرای تعهدات و عهود قراردادی است.

ابعاد حسن نیت در قراردادهای داخلی و بین‌المللی با تاکید بر قراردادهای نفت و گاز می‌باشد (پابین محلی و همکاران، ۱۴۰۱).

تبیین و بررسی حکومت حسن نیت به عنوان اصلی فقهی و اخلاقی بر قراردادهای بیمه اعتبار تجاری از مقاله جعفری (۱۴۰۱)، نشان داد حسن نیت به عنوان اصلی که از متون دینی و فقهی قابل برداشت است، علاوه بر جنبه اخلاقی و دینی، به مرور زمان جامه حقوقی بر تن نموده و به تبع از ضمانت اجرای حقوقی نیز بهره‌مند می‌گردد. وجود جنبه حقوقی در این اصل، پیامد عدم رعایت آن را از مجازات اخروی به دنیای کنونی کشیده و اعمال و وقایع حقوقی را متأثر می‌سازد. این اصل بر تمامی قراردادها سایه افکنده است، لکن تنها در قراردادهای بیمه به لزوم وجود نهایت حسن نیت اشاره شده است. در بیمه‌های اعتبار، به دلیل ارتباط مستمر میان بیمه‌گذار و بیمه‌گر به جهت ویژگی‌های خاص این نوع بیمه و تعهد به افشای اطلاعات بیمه‌گذار در تمامی مراحل عقد، اصل حسن نیت اهمیت دو چندان می‌یابد، چه اینکه سرنوشت بیمه‌گذار و بیمه‌گر در این قرارداد آنچنان به هم ممزوج شده است که آنها را تا مرز شرکای تجاری پیش می‌برد (جعفری، ۱۴۰۱).

نقش محدودکننده حسن نیت در مذاکرات، فصلنامه حقوق خصوصی، دوره ۱، شماره ۱۱؛ در این مقاله نویسنده به اهمیت حسن نیت در مذاکرات پرداخته است و نتیجه گرفته است آزادی مذاکره و تعقیب منافع شخصی همواره یکی از اصول حاکم در حقوق قراردادها بوده و است، ولی حاکمیت مطلق این اصول در مواردی منتهی به نتایج غیر قابل قبول می‌شود. از این رو امروزه اطلاق این اصول از طریق ابزارهای مختلف حقوقی من جمله حسن نیت، انصاف، منع سوءاستفاده از حق و ... محدود شده است. به عبارتی گفته شده است تحمیل مسئولیت بر مبنای حسن نیت می‌تواند در ایجاد تعادل بین اصل آزادی مذاکره و احترام به اعتماد اشخاص در روابط اجتماعی کمک کند (حاجی‌پور، ۱۳۹۳).

اصل حسن نیت در قراردادهای عمومی، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه شهید چمران اهواز؛ در این پایان نامه مفهوم و مبانی حسن نیت و ویژگی‌های قراردادهای عمومی بررسی شده است. همچنین کارکردهای حسن نیت مورد ارزیابی قرار گرفته است (سهراب‌پور، ۱۳۹۳).

حسن نیت در قراردادها: از نظریه تا عمل؛ نگاهی به موضوع در نظام حقوقی کامن ال، مجله حقوق تطبیقی در این مقاله جایگاه حسن نیت در نظام حقوقی کامن ال بررسی شده است و این نتیجه حاصل گردیده که تئوری حسن نیت و رفتار منصفانه در قراردادها، نه تنها در قوانین کشورهای حقوق نوشته که در تدوین و گسترش این اصل پیشگام بوده‌اند، بلکه در کشورهای گروه حقوق کامن ال و به ویژه حقوق ایالت متحده در قانون یکنواخت بازرگانی و رویه قضایی آن نیز نفوذ قابل توجهی داشته است. با این حال مفهوم حسن نیت، قلمرو شمول و به تبع آن نحوه پذیرش و اعمال آن در این کشورها با دیدگاه کشورهای حقوق نوشته از بسیاری جهات متفاوت است (امینی و ابراهیمی، ۱۳۹۰).

اصل حسن نیت و پیامدهای آن در دوره‌ی پیش قراردادی؛ با مطالعه‌ی تطبیقی در حقوق انگلیس و فرانسه مجله حقوقی دادگستری، در این مقاله نویسندگان به دنبال اثبات اصل حسن نیت در دوره‌ی پیش قراردادی نتیجه گرفته‌اند، پذیرش اصل حسن نیت در دوره‌ی پیش قراردادی، پیامدهایی را به دنبال خواهد داشت. رعایت این اصل اقتضا می‌کند که طرفین در مرحله‌ی گفتگوهای مقدماتی برای رسیدن به هدف مشترک در نهایت صداقت، جدیت و شفافیت با یکدیگر همکاری داشته و به ارائه‌ی اطلاعات بپردازند و ضمن رعایت رازداری نسبت به اطلاعات محرمانه‌ی طرف مقابل و عدم مذاکره‌ی موازی، منافع یکدیگر را محترم بشمارند (باریکلو و خزایی، ۱۳۹۰).

بررسی تطبیقی اصل حسن نیت در قرارداد، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تهران؛ در این پایان‌نامه گفته شده است حسن نیت در بعد حمایتی که از آن تحت عنوان نوعی نیز یاد می‌شود عبارت است از لحاظ کردن و توجه به حقوق و منافع دیگران. حسن نیت در این معنا با اصول و قواعد اخلاقی مرتبط است و باعث می‌شود معیارهای اخلاقی به یک تکلیف حقوقی تبدیل شود و از این طریق زمینه نزدیکی حقوق و اخلاق را فراهم می‌سازد (حاجی‌پور، ۱۳۹۵).

معنا و مفهوم حسن نیت در قراردادها، نشریه تحقیقات حقوقی آزاد، در این مقاله به معما مفهوم حسن نیت پرداخته شده و این نتیجه حاصل آمده است که حسن نیت در قراردادها را می‌توان مفهومی سهل و ممتنع دانست. سهل از این نظر که هر شخص از عنوان حسن نیت معنای روشنی مانند داشتن نیت صادقانه و بدون غل و غش در ذهن دارد و ممتنع است چون کاربرد همین مفهوم به ظاهر سهل و روشن در قراردادها، با پیچیدگی و دشواری روبرو است و اصولاً بحث‌ها و اختلاف نظرهای فراوان و عقاید مختلف در مورد معنای حسن نیت، نشانه و دلیل ممتنع بودن این مفهوم است (عباسی، ۱۳۸۶).
نقش حسن نیت در عقود و قراردادها در فقه و حقوق، در این نوشتار حسن نیت به عنوان یک نهاد حقوقی در عقود و قراردادها محسوب بررسی شده است که مفاهیمی مانند لزوم وفای به عهد، قصد انشاء و ... در این نهاد نقش اساسی دارند. سپس به مسأله حسن نیت در فقه و حقوق و جایگاه حسن نیت در منابع اسلامی قرآن، روایات و منابع فقهی پرداخته شده است. آنچه در کتب فقهی دلالت به ضرورت رعایت حسن نیت در معاملات دارند و مفاهیمی که متضمن معنای حسن نیت هستند در این مقاله بررسی شده است (موسوی بجنوردی، ۱۳۸۶).

حسن نیت در قراردادها، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه شهید بهشتی؛ در این تحقیق گفته شده است اصل حسن نیت بدان مفهوم که موضوع بحث صاحب‌نظران و رویه قضایی محاکم غربی است مورد پذیرش مقنن و رویه قضایی قرار نگرفته، با این حال به پشتوانه وجود ریشه‌های فقهی اسلامی و مبانی اخلاقی، عقلی و عرفی به نظر می‌رسد قانون‌گذار به کلیت این موضوع بی‌اعتنا نبوده و آنرا در روح قوانین و مقررات ملحوظ داشته است (ابراهیمی، ۱۳۸۸).

حسن نیت در قراردادها در حقوق ایران و فرانسه، رساله دکتری دانشگاه شهید بهشتی؛ در این تحقیق بر اساس نظام حقوقی فرانسه بیان شده حسن نیت واجد دو معنای غالب، صداقت و تصور اشتباه می‌باشد که در معنای اخیر، جوهره‌ی آنرا جهل تشکیل داده و یک حالت انفعالی را بیان می‌کند و موجبات حمایت مقنن را، از فردی که با حسن نیت تلقی می‌شود، فراهم می‌آورد. این معنای حسن نیت بیشتر در حوزه اموال، نکاح و اسناد تجاری کاربرد دارد. اما حسن نیت به معنای صداقت که موضوع اصلی رساله مزبور بوده است، یک مفهوم اخلاقی است که بیانگر قاعده رفتاری می‌باشد (انصاری، ۱۳۸۸).

مبانی اصل حسن نیت و رفتار منصفانه در قراردادها، مجله آموزه‌های حقوق کیفری، در این مقاله به مبانی اصل حسن نیت و البته رفتارهای منصفانه پرداخته شده است و در پایان گفته شده است اصطلاح خاصی با عنوان حسن نیت و رفتار منصفانه و همچنین اصل و یا سرفصل خاصی که به طور اختصاصی و همه‌جانبه به چنین موضوعی پراخته باشد، در نظام حقوقی شیعه و ایران متداول نبوده است (علیزاده، ۱۳۸۴).

در جدول ۱، برخی از مقالات رایج ارائه شده در راستای موضوع مقاله در این بخش، تجمیع شده است.

جدول ۱. مقالات رایج ارائه شده

نویسنده/نویسندگان	عنوان مقاله	سال
کریمی و همکاران	تحلیلی بر نقش حسن نیت در جلوگیری از رفتار فرصت-طلبانه در حقوق قرارداد	۱۴۰۱

۱۴۰۱	ابعاد حسن نیت در قراردادهای داخلی و بین‌المللی	پایین محلی و همکاران
۱۴۰۱	حکومت حسن نیت به عنوان اصلی فقهی و اخلاقی بر قراردادهای بیمه اعتبار تجاری	جعفری
۱۳۹۹	بررسی تطبیقی اصل کلی حقوقی همکاری متقابل در اسناد بین‌المللی راجع به قراردادها و حقوق ایران	قاسمی و رفیعی
۱۳۹۳	اصل حسن نیت در قراردادهای عمومی	آرزو سهراب‌پور
۱۳۹۰	حسن نیت در قراردادها از نظریه تا عمل	امینی و ابراهیمی
۱۳۹۰	اصل حسن نیت و پیامدهای آن در دوره‌ی پیش قراردادی	باریکلو و خزایی
۱۳۹۵	بررسی تطبیق اصل حسن نیت در قرارداد	مرتضی حاجی‌پور
۱۳۸۶	معنا و مفاهیم حسن نیت در قراردادها	اسماعیل عباسی
۱۳۸۶	نقش حسن نیت در عقود و قراردادها در فقه و حقوق	سید محمد موسوی بجنوردی
۱۳۸۸	حسن نیت در قراردادها	یحیی ابراهیمی
۱۳۸۸	حسن نیت در قراردادها در حقوق ایران و فرانسه	علی انصاری
۱۳۸۴	مبانی اصل حسن نیت و رفتار منصفانه در قراردادها	مهدی عزیزاده

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، نتایج بررسی‌ها بین بازه زمانی ۱۳۸۴ تا ۱۴۰۱ است.

۷) مواد و روش‌ها

قاعده‌سازی از معدود مواد قانونی مرتبط با حسن نیت و اعمال آن در سایر موارد مشابه و احیاناً به صورت اصل در کلیه موارد قابل اعمال، مسأله‌ای است که پیش از این دارای سابقه‌ی تحقیقاتی نبوده و از این حیث نوآورانه محسوب می‌گردد. در حقیقت گرچه پیش از این مطالعاتی در خصوص شناخت مفهوم حسن نیت یا دیگر مفاهیم مشابه نظیر انصاف صورت گرفته است، اما در هیچ یک از این تحقیقات تلاش نشده است تا با شناسایی ساختار حقوقی ایران و توجه به مبانی فقهی موجود، چنین مفهومی جامه اصل به خود بپوشاند و در اعمال آن، به عنوان یکی از ضروریات امروزی در عرصه حقوقی، به طور نامحدود بهره‌مند گشت. برای درک بهتر موضوع بطور مشخص دلیل ارائه و بررسی این موضوع بصورت سوالی نوشته شده است.

سوالات:

- نحوه شناسایی و اثبات حسن نیت در حقوق ایران چگونه است؟
- اعمال حسن نیت در حقوق ایران در چه قالبی امکانپذیر است؟
- وجه تمایز حسن نیت در حقوق ایران و اسناد بین‌المللی چیست؟
- حسن نیت در کدام یک از مراحل قرارداد (انعقاد-اجرا-تفسیر) قابل استناد است؟

برای پاسخ به سوالات بالا در راستای اثبات جنبه نوآوری مقاله یکسری فرضیات را در نظر گرفته‌ایم که در ادامه ارائه می‌شود:

فرضیات:

- به نظر می‌رسد باید قادر به آن بود که حسن نیت در بطن مجموعه مقررات داخلی وجود دارد، اما به صراحت نمود خارجی پیدا نکرده است. به نظر می‌رسد حسن نیت را می‌توان به عنوان یک اصل در نظام حقوق ایران شناسایی کرد و پذیرش حسن نیت هماهنگ با دیگر قواعد و مقررات حقوقی خواهد بود.
- به نظر می‌رسد حسن نیت در اسناد بین المللی به عنوان اصلی مستقل شناخته شده و دامنه‌ی وسیع و قلمرو کاربردی گسترده‌تری دارد.
- به نظر می‌رسد همانند کنوانسیون بیع بین المللی کالو اصول حقوق قراردادهای اروپایی، حسن نیت در تمامی مراحل تکوین قرارداد اعم از انعقاد، اجراء و تفسیر قرارداد، قابل شناسایی و استناد باشد.

بعد از بررسی اهداف مقاله و ارائه فرضیات، در مورد روش تحقیق نیز مواردی را بیان می‌نماییم. روش انجام تحقیق توصیفی-تحلیلی می‌باشد که با ابزار کتابخانه‌ای به جمع‌آوری اطلاعات از طریق مقالات، پایان‌نامه‌ها، کتب، سایت‌های اینترنتی و سایر منابع اطلاعاتی می‌پردازیم و آنگاه نسبت به تهیه فیش اقدام می‌نماییم. در آخر به منظور تحلیل داده‌ها، از روش تجزیه و تحلیل کیفی و عقلی استفاده می‌نماییم.

حسن نیت به ظاهر از دو واژه تشکیل شده است (هانولد، ۱۹۹۸) ولی از نظر مفهومی بسیار غنی می‌باشد و بسته به جایگاهش اهمیت و نقش مهمی را در زمینه‌های مختلف ایفا می‌کند که با توجه به موضوع مدنظر باید بطور موشکافانه بررسی گردد. برخی از کاربردهای مهم حسن نیت بصورت تیتروار در ادامه و در قالب جداولی مطرح می‌گردد:

جدول ۲. مفهوم حسن نیت در مسائل حقوقی

مفهوم حسن نیت در
لغت
اصطلاح
فقه
قرآن
روایات

حسن نیت در فقه و حقوق و همچنین روایات متفاوت است و در حقوق عمومی تا حقوق بین‌الملل نیز معانی مختلفی به خود گرفته است.

جدول ۳. مفهوم حسن نیت در لغت

مفهوم حسن نیت در
حقوق عمومی
حقوق دادرسی
حقوق خصوصی
حقوق بین‌الملل
در دکترین حقوقی

همچنین حسن نیت دارای ابعاد مثبت و منفی می‌باشد که در جدول ۴ به آن اشاره می‌شود.

جدول ۴. مفهوم حسن نیت در ابعاد مثبت

مفهوم حسن نیت در
پایبندی به قول و تعهد
اجتناب از حيله، تقلب و عدم رعایت انصاف
به مثابه انجام عمل فرد درستکار
به مثابه معقولیت
به مثابه دور شدن از خشونت قانون
به مثابه انصاف و رفتار منصفانه
به مثابه انتظار و تعهد به رفتار صادقانه
به مثابه اتکا به اظهار
به مثابه در وضعیت بدتر قرار نگرفتن در قرار داد
به مثابه مجاز نبودن در استناد به یک امر پوچ و ناپسند
به مثابه عدم تناقض در منافع شخصی
به مثابه صداقت در عمل، در رفتار و در معامله

۵. مفهوم حسن نیت در ابعاد منفی

مفهوم حسن نیت در
نقش محدود کننده
نقش تکمیلی
نقش تعدیلی
نقش تفسیری
نقش مبنایی
نقش نیت حمایتی
نقش نیت تکلیفی

در جدول ۶، اصول و هنجارهای مرتبط با حسن نیت بیان شده است.

۶. اصول و هنجارهای مرتبط با حسن نیت

مفهوم حسن نیت در
ویژگی‌های هنجارها
عوامل موثر بر هنجارها
طبقه‌بندی هنجارها
اصول مرتبط با حسن نیت
حسن نیت در قراردادها

مفهوم مبهم و گاهی متعارض حسن نیت، معانی متفاوتی را برای افراد مختلف در زمان و مکان‌های متفاوت دربرداشته و به دلیل وجود همین تعارض و معانی بسیار، برخی از حقوق‌دانان ترجیح داده‌اند آن را به عنوان یک فرض قانونی، برای بسط و

توسعه قضایی تلقی کنند. به عقیده پرفسور الینگاس حسن نیت در حقوق یک استاندارد است و نه یک قاعده، اصل یا مفهوم و ارتباط نزدیک و کاملی با «دسته‌بندی‌ها و طبقات باقی‌مانده» دارد. وی با طرح مثالی این «دسته بندی» را تشریح می‌کند. اگر شخصی در شبی تاریک به ماه کاملی نگاه کند، نوری که دریافت و ملاحظه می‌کند حقوق شناخته می‌شود (حقوقی که می‌تواند بصورت مثبت بیان گردد). و تاریکی اطراف آن، «طبقات باقیمانده» است که بصورت منفی دریافت و درک می‌شود. چنانکه ملاحظه می‌گردد مطابق این دیدگاه ارائه تعریف صریح و دقیقی آنهم به شکل مثبت از حسن نیت یعنی اینکه چه چیزی حسن نیت تلقی می‌گردد، ممکن و ضروری نیست و باید حسن نیت را به شکل منفی و به تعبیر دیگر با شناخت مصادیق سوء نیت و فقدان حسن نیت، شناخت؛ نتیجه‌ای که پرفسور سامرز حقوقدان آمریکایی معتقد به آن است و البته با دیدگاهی دیگر به این نتیجه می‌رسد. به اعتقاد سامرز اصطلاح حقوقی حسن نیت صرفاً یک اصل ممنوع کننده است که توسط دادگاه‌ها به منظور حذف اشکال مختلف سوء نیت مورد استفاده قرار گرفته و می‌گیرد.

با توجه به شناختی که تا اینجا از حسن نیت به دست آمد از یک طرف و با دقت در مفاد و معنای برخی اصول و قواعد حقوقی یا اصطلاحات از طرف دیگر این نتیجه بدست می‌آید که در یک معنا حسن نیت، اصطلاح و اصلی عام و کلی است که نه تنها با برخی اصطلاحات مانند «معامله منصفانه» مشابه است بلکه بسیاری قواعد و اصول حقوقی در حقیقت جلوه‌ها و فروع اصل کلی حسن نیت هستند و یا حداقل این عقیده را می‌توان پذیرفت که قلمرو شمول این اصول و قواعد از یک طرف و حسن نیت از طرف دیگر تا حد زیادی مشترک بوده و در اصطلاح، هم‌پوشانی دارند. مرور اجمالی بر هر یک از این اصول یا اصطلاحات جهت شناخت و درک مفهوم کامل و دقیق‌تری از حسن نیت ضروری است.

موضوعی که نوآوری این مقاله است انتخاب "وفای به عهد" و "ایفای تعهد" یک بدیل ناب حسن نیت در تعهدات و قراردادهاست. قرار دادن وفای به عهد به عنوان یک اصل یا یک استاندارد عملیاتی در کنار اصول انصاف، توصیف و استاپل می‌تواند راهنمایی به غایت بهتر از دیگر اصول و استانداردها باشد.

وفای به عهد و ایفای تعهد یک نهاد هنجاری همچون حسن نیت است که قرار دادن آنها در کنار اصول جفا در حق هنجارهاست. این دو نهاد و هنجار اگر بخوبی مورد توجه و ارزیابی و نوسازی واقع شوند قادرند مانع از پیش آمدن بسیاری از اختلافات و دعاوی شوند. اجرای تعهد یا جلب رضایت طرف مقابل از مصادیق وفای به عهد به شمار می‌روند. در اصطلاح منظور از وفای به عهد ماندن بر سر عهد و پیمان و اثبات حسن نیت طرفین قرارداد است. به عملی که فرد در قرارداد نسبت به انجام آن متعهد شده است، وفای به عهد گفته می‌شود. وفای به عهد بدیل بی‌نظیر و بهترین راه پایان یک رابطه قراردادی یا تعهدی است به همین دلایل مسئولیت‌های مدنی، غصب و یا استیفای نامشروع به عنوان ایفای تعهد و اثبات حسن نیت شناخته نمی‌شوند.

به طور کلی وفای به عهد موجب براءت ذمه و یا سقوط تعهد خواهد شد و در این میان هیچ تفاوتی ندارد که فعلی انجام شود، ترک فعلی صورت بگیرد، انتقالی انجام شود و یا پولی پرداخت شود. بر طبق قانون مدنی و نظریه اکثر حقوق‌دانان وفای به عهد بیشتر به قراردادها مربوط است و از قرارداد ناشی می‌شود. به طور معمول اجرای مفاد عقد به اختیار انجام می‌پذیرد. در قانون مدنی وفای به عهد در زمره اسباب سقوط تعهد آمده است. این تعبیر دقیق نیست زیرا با اینکه وفای به عهد به سقوط تعهد می‌انجامد در مرحله نخست وسیله اجرای آن است و سقوط پدیده‌ای است قهری که در نتیجه اجرای اختیاری تعهد به دست می‌آید.

سپس چهره اجرایی وفای به عهد به مراتب قوی‌تر از نقش آن در سقوط تعهد است. وانگهی، در زبان عرف واژه سقوط به حالتی گفته می‌شود که حق یا نهادی به هدف نهایی خود نمی‌رسد و نیمه راه از بین می‌رود در حالی که وفای به عهد هدف هر انتظامی است و نباید آنچه را که رخ می‌دهد سقوط تعهد نامید.

از این‌ها گذشته گاه وفای به عهد سبب سقوط آن نمی‌شود و پرداخت کننده قائم مقام طلبکار در وجود بدهکار می‌شود. در ماده ۲۷۱ قانون تجارت می‌خوانیم شخص ثالثی که وجه برات را پرداخته دارای تمام حقوق و وظایف دارنده برات است. قانون مدنی ما در تدوین مطالب از قانون مدنی فرانسه پیروی کرده است ولی قوانین جدیدتر مانند قانون تعهدات سوئیس احکام عقاید به عهد را با عنوان اجرای به تعهدات بیان می‌کند و گروهی از نویسندگان فرانسوی نیز از تدوین تازه پیروی کرده‌اند. در هر حال همیشه مدیون به رقت وفای به عهد نمی‌کنند و گاه ناچار باید او را اجبار کرد این اجبار از دادگاه خواسته می‌شود و ضمانت اجرای حقوقی عهد در این مرحله نمایان و کارساز می‌شود.

۸ بحث و نتیجه‌گیری

«حسن نیت» به عنوان یک مقوله اخلاقی و یک نهاد اخلاقی، امروزه نیاز جامعه بشری است که برخاسته از فطرت انسانی است. الزام به رعایت اصل حسن نیت نه تنها در حقوق بسیاری از کشورها بلکه در اسناد بین‌المللی اصول حقوق قراردادهای اروپا اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی لحاظ شده است. امروزه، با روند پرشتاب روابط اقتصادی و تجاری در تجارت داخلی و بین‌المللی شناسایی صحیح حسن نیت و فرض وجود آن در روابط اقتصادی، امری اجتناب‌ناپذیر می‌باشد، محاکم قضایی و دیوان‌های داوری بین‌المللی در موارد فراوانی با استناد به این اصل قراردادهای و معاملات و اسناد بین‌المللی را تفسیر و همچنین مبادرت به صدور حکم کرده‌اند. در حقوق ایران، اصل «حسن نیت» به عنوان یک قاعده کلی، این که افراد را به معامله منصفانه در انعقاد قرارداد و سایر مراحل آن ملزم کند، وجود ندارد. اما رد پای پذیرش اصل مزبور را می‌توان در مراحل مختلف قرارداد در مرحله انعقاد، غیر نافذ بودن عقد اکراهی، غیر نافذ بودن قرارداد منعقد در نتیجه سوءاستفاده از اضطرار، قابل فسخ بودن معامله در حالت تدلیس، معیوب بودن کالا و مغبون شدن طرف معامله، جواز مراجعه به بائع برای گرفتن غرامت در صورت جل اصیل به فضولی بودن معامله، مواد ۱۰ الی ۱۳ قانون بیمه ماده ۴ قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی، ماده ۲۱۸ قانون مدنی ۵۴۹ قانون تجارت مشهود دانست. لیکن، اصطلاح خاصی با عنوان «حسن نیت» و اصل و یا سر فصل خاصی که به طور اختصاصی و همه جانبه به چنین موضوعی پرداخته باشد، در نظام حقوقی ایران متداول نبوده است. ولی با توجه به ادبیات حقوقی و بررسی عنوان‌های مترادف یا متضاد یا اصطلاح‌های مزبور در قراردادهای و همچنین برخی سر فصل‌های منابع مزبور، به ویژه منابع مرتبط با عقد بیع چنین استنباط می‌گردد که نظام حقوقی ایران حسن نیت و رفتار منصفانه را عنوان‌های ذهنی و انتزاعی دانسته است.

به نظر می‌رسد که مقنن نیز بر همین مبنا تفکر نموده و به این نتیجه رسیده که قواعد حاکم بر قراردادهای باید مستقل از اراده انسانها باشند تا دچار دگرگونی نگردند. در حقوق ایران تعبیر «رفتار معقول و متعارف» جانشین اصل حسن نیت شده است و در بیش‌تر موارد نتیجه‌ای همسان با نتایج و آثار رعایت اصل حسن نیت دارد. در حقوق فرانسه به اصل حسن نیت توجه شده است. در بند ۳ ماده ۱۱۳۴ ق.م. فرانسه فقط به حسن نیت در اجرای قراردادهای اشاره کرده است و با توجه به قرائن و امارات متعددی که وجود دارد می‌توان نتیجه گرفت که حسن نیت برای تنظیم روابط قراردادی به منظور دستیابی به قراردادی متعادل

لازم است. چنانچه گفته شد یکی از معانی حسن نیت صداقت و درستی است پس این تکلیف نباید منحصر به یک مرحله‌ای خاص باشد بلکه باید در تمام مراحل قراردادی رعایت شود.

بدین ترتیب یکی از نقش‌های مهم حسن نیت، دادن اختیار به قاضی جهت متناسب کردن قرارداد و دیگر قواعد حقوقی با شرایط و مقتضیات حادث است به نحوی که نتیجه غیرمنصفانه و غیرمعقول به یکی از طرفین تحمیل نگردد. این بعد از حسن نیت هم‌چنین در بحث اعطاء مهلت به مدیون و شروط کیفری دارای نقش است. بنابراین در تفسیر قرارداد حسن نیت ایجاب می‌کند که قصد طرفین بر عبارات تحت‌اللفظی مندرج در قرارداد ارجحیت داشته باشد و در تفسیر قصد طرفین تفسیری پذیرفته شود که نتیجه آن مغایر با حسن نیت و انصاف و مفاهیم مشابه نباشد. حسن نیت ابزاری است در تعدیل قراردادی که در نتیجه حوادث خاص، تعادل آن به نحوی اساسی برهم خورده است تا یکی از طرفین به پای حوادث و به نفع طرف مقابل قربانی نشود. لیکن در مواردی ممکن است متنی مبهم نباشد ولی اجرای عین قرارداد منتهی به نتیجه‌ای شود که غیرمنصفانه است. در این صورت حسن نیت ابزاری در دست قاضی است تا ضمن تفسیر، آنچه را که متعارف می‌یابد به طرفین قرارداد ارائه نمایند. با مروری کوتاه در منابع فقهی می‌توان نتیجه گرفت که رعایت حسن نیت همه‌جا و همه‌وقت، امری مستحسن و نیکوست، اما از لحاظ حکمی همیشه الزامی نبوده، گاه مستحب، گاه واجب و گاه صرفاً فضیلتی اخلاقی است. در این گفتار مجموعه نهادها و گزاره‌های فقهی که به نحوی بیانگر عنصر حسن نیت می‌باشند، به اختصار بیان می‌شوند تا مقبولیت عام آن در فقه نمایان شود و سپس کارکرد آن در قراردادها بررسی می‌گردد.

با عنایت به مواد مذکور، این نتیجه حاصل می‌شود که موادی که مشعر به پذیرش حسن نیت هستند به دلیل جزئی بودن، فقط در مورد خاص خود کاربرد دارند و بیانگر قاعده‌ای کلی نیستند. برخلاف قوانین ایران، در قوانین مصر و لبنان این قاعده به صراحت پذیرفته شده است بند دوم ماده ۱۵۰ قانون مدنی مصر، به تفسیر عقد بر اساس امانت و اطمینان تصریح دارد، ماده ۲۲۱ قانون الموجبات والعقود لبنان نیز، در به این مطلب اختصاص دارد. در پایان بحث، ذکر این نکته ضروریست که بنا بر عقیده بعضی حقوقدانان، برای اثبات سوء نیت تنها باید به محتوای حکم صادره، استدلال‌ات ارائه شده و میزان توجه دادگاه به ادله و شواهد پرونده توجه شود و مباحثی مانند اخذ رشوه و یا تاثیر پذیری از مقامات دولتی صرفاً باید از طریق بررسی و موشکافی متن حکم دادگاه استنتاج شود.

با توجه به مطالب فوق شاید بتوان گفت که بهترین رویکرد در این زمینه که از سوی طرفداران رویه قضایی سنتی مطرح شده و در دعاوی حقوق بشری نیز از سوی حقوقدانان جدید مورد استقبال قرار گرفته، تمرکز بر تشخیص جامعیت و تبعیت از اصول منطقی برای استدلال و نتیجه‌گیری در متن حکم صادره است تا هر گونه سوء نیت از طریق بررسی ماهوی حکم نتیجه‌گیری شود. نظام‌های حقوقی مختلف این نتیجه را استنباط کرد که ضمانت اجرای حسن نیت در مذاکرات تابع مرحله‌ای است که در آن قطع مذاکره رخ می‌دهد بدین ترتیب که فرایند مذاکره به سه مرحله مجزا از هم قابل تفکیک است. مرحله اولیه^۱ که هنوز طرفین در آغاز پروسه مذاکرات قرار دارند. در همه کشورهای مورد مطالعه قطع مذاکره در این مرحله فاقد ضمانت اجرا بوده و اصل آزادی مذاکره به صورت مطلق حاکم است.

برای تحقق یکی از مهمترین کارکردهای قوانین در حقوق قراردادها که جلوگیری از تحقق رفتارهای فرصت‌طلبانه است و این مهم در بیشتر نظام‌های حقوقی بر عهده اصل کارآمد حسن نیت قرار داده شده، لازم است که با توجه به مصادیق متعدد

^۱ Initial Stage

مبین پذیرش حسن نیت در فقه معاملات، این اصل که با انعطاف‌پذیری بالا می‌تواند با شرایط هر پرونده منطبق شود، به عنوان یک قاعده امری در قانون مدنی ما نیز همانند بسیاری از کشورهای پیشرو در حقوق تعهدات، به صراحت به رسمیت شناخته شود. لازم به ذکر است که عدم توجه جدی حقوق ایران به اصل کارآمد حسن نیت و در نتیجه عدم موفقیت در کنترل رفتارهای فرصت‌طلبانه در برخی از مصادیق و حتی بسترسازی برای ارتکاب چنین رفتارهایی، مانند آنچه در ماده ۴۸ قواعد عمومی پیمان یا ماده ۴۴۸ قانون مدنی در اسقاط کافه خيارات بیان شد، خلأ جدی محسوب می‌شود که لازم است برای ترمیم آن چاره‌جویی شود. از این جهت در راستای جلوگیری یا حداقل کاهش امکان بروز رفتارهای فرصت‌طلبانه پیشنهاد می‌شود ماده ذیل به «قسمت دوم، بخش در عقود و تعهدات به طور کلی» قانون مدنی اضافه شود:

«اشخاص در انعقاد و اجرای قرارداد باید بر مبنای درستکاری و صداقت عمل نمایند و به اهداف مورد انتظار و متعارف قراردادی احترام گذارند و از ارتکاب رفتارهای فرصت‌طلبانه‌ای که مخالف با حسن نیت و رفتار منصفانه است، اجتناب کنند».

کتابنامه

۱. اشمیتوف، کلايوم ام (۱۳۷۸). حقوق تجارت بين الملل، مترجم: بهروز اخلاقی، فرهاد امام، سید محمد اسبقی، امیرحسین طیبی فرد و اسماعیل همت دوست، جلد‌های اول و دوم، تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
۲. امیری قائم مقامی، عبدالمجید (۱۳۷۸). حقوق تعهدات (اعمال حقوقی - تشکیل عقد)، جلد دوم، تهران، نشر میزان.
۳. امینی، منصور و ابراهیمی، یحیی (۱۳۹۰). حسن نیت در قراردادها: از نظریه تا عمل؛ نگاهی به موضوع در نظام حقوقی کامن‌لا. مطالعات حقوق تطبیقی، ۲(۲)، ۲۳-۴۳.
۴. انصاری، علی (۱۳۸۸). تئوری حسن نیت در قراردادها، تهران، انتشارات جنگل.
۵. انصاری، علی (۱۳۸۸). مفهوم و معنای حسن نیت در حقوق ایران و فرانسه. پژوهش‌های حقوق تطبیقی (مدرس علوم انسانی)، ۱۳(۴)، ۱۹-۴۶.
۶. اوصیاء، پرویز (۱۳۷۱). «تدلیس: مطالعه تطبیقی در حقوق فرانسه، انگلیس، اسلام و ایران»، تحولات حقوق خصوصی، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ دوم.
۷. بابایی، ایرج (۱۳۸۵). حقوق بیمه، تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، چاپ اول.
۸. باریکلو، علیرضا، و خزایی، سیدعلی (۱۳۹۰). عنوان فارسی: اصل حسن نیت و پیامدهای آن در دوره پیش قراردادی؛ با مطالعه تطبیقی در حقوق انگلیس و فرانسه (عنوان عربی: اصل حسن النیه و تبعاتها فی الفتره السابقه للعقود دراسه تطبیقیه فی القانون الانجلیزی و الفرنسی). حقوقی دادگستری، ۷۵(۷۶)، ۵۳-۸۷.
۹. جعفرزاده، میرقاسم، و سیمایی، حسین. (۱۳۸۴). حسن نیت در قراردادهای بین المللی قاعده ای فراگیر یا کلی استثنایی. مجله تحقیقات حقوقی، ۸(۴۱).
۱۰. جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۶۹). دوره حقوق مدنی: حقوق تعهدات، جلد اول، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
۱۱. جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۵۶). دایره المعارف حقوق مدنی و تجارت، جلد اول، تهران، بنیاد راستاد.

۱۲. جعفری، دیبا. (۱۴۰۱). حکومت حسن نیت به عنوان اصلی فقهی و اخلاقی بر قراردادهای بیمه اعتبار تجاری. دین پژوهی و کارآمدی، ۲(۱)، ۱۹-۳۷.
۱۳. حاجی‌پور، مرتضی (۱۳۹۵). حسن نیت در انعقاد قرارداد؛ با تأکید بر کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا. مجله حقوقی بین‌المللی، ۳۳(شماره ۵۴ (بهار- تابستان))، ۳۰۷-۳۳۸.
۱۴. خزاعی، حسین (۱۳۸۵). حقوق تجارت، جلد سوم، نشر قانون، چاپ اول.
۱۵. خسروی، مجید (۱۳۹۶). بررسی تطبیقی تعهد به همکاری متعهد له در اجرای قرارداد. تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
۱۶. عباسی، اسماعیل (۱۳۸۶). معنا و مفهوم «حسن نیت در قراردادها». تحقیقات حقوقی آزاد، - (پیش شماره ۲)، ۷۱-۹۷.
۱۷. علیزاده، مهدی (۱۳۸۴). مبانی اصل حسن نیت و رفتار منصفانه در قراردادهای، مجله تخصصی الهیات و حقوق، ۱(۱۵)، ۱۶-۱۵.
۱۸. غفاری فارسانی، بهنام (۱۳۹۳). حقوق رقابت و ضمانت اجراهای مدنی آن. چاپ اول، تهران، بنیاد حقوقی میزان.
۱۹. قاسمی حامد، عباس. (۱۳۷۴). مروری اجمالی بر نظریه تعهد به دادن اطلاعات در قرارداد از دیدگاه حقوق فرانسه. خبرنامه کانون وکلا، جدید(۱۰).
۲۰. قاسمی حامد، عباس. (۱۳۸۶). حسن نیت در قرارداد، مبنای تعهد به درستکاری و تعهد به همکاری در حقوق فرانسه. فصلنامه تحقیقات حقوقی، ۱۰ (۴۶)، ۹۹-۱۲۸.
۲۱. قاسمی، عاطفه و رفیعی، محمدتقی (۱۳۹۹). بررسی تطبیقی اصل کلی حقوقی همکاری متقابل در اسناد بین‌المللی راجع به قراردادهای و حقوق ایران با تأکید بر قراردادهای نفتی. حقوق فناوری های نوین، ۱(۲)، ۱۳۳-۱۵۰.
۲۲. کاتوزیان، ناصر (۱۳۶۳). حقوق مدنی، معاملات معوض - عقود تملیکی، تهران، انتشارات بهنشر.
۲۳. کاتوزیان، ناصر (۱۳۶۴). حقوق مدنی: قواعد عمومی قراردادهای، جلد اول، تهران، انتشارات بهنشر.
۲۴. کاتوزیان، ناصر (۱۳۶۸). حقوق مدنی: قواعد عمومی قراردادهای، جلد سوم، تهران، انتشارات بهنشر.
۲۵. کاتوزیان، ناصر (۱۳۶۹). حقوق مدنی: قواعد عمومی قراردادهای، جلد پنجم، تهران، انتشارات بهنشر.
۲۶. کاتوزیان، ناصر (۱۳۷۰). حقوق مدنی: ایقاع، تهران، مؤسسه ی نشر یلدا، چاپ اول.
۲۷. کاتوزیان، ناصر (۱۳۷۰). حقوق مدنی: عقود اذنی - وثیقه های دین، تهران، شرکت سهامی انتشار.
۲۸. کامیار (کارکن)، محمدرضا (۱۳۷۶). گزیده آراء دادگاه‌های حقوقی، تهران، نشر حقوقدان.
۲۹. کاویانی، کوروش (۱۳۸۳). حقوق اسناد تجاری، نشر میزان.
۳۰. کاویانی، کوروش (۱۳۷۷). اصل عدم قابلیت استناد به ایرادات در مقابل دارنده با حسن نیت سند تجاری، رساله ی دکتری، دانشکده ی حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.
۳۱. کوتس، هاین (۱۳۸۵). حقوق قراردادهای در اروپا، جلد اول، چاپ اول.
۳۲. کاتوزیان، ناصر (۱۳۹۲). قانون مدنی در نظم حقوقی کنونی، تهران، نشر میزان، چاپ بیست و نهم، بند ۱ ذیل ماده ۴۳۸.

۳۳. کریمی، محمد؛ کاشانی، جواد و عرب احمدی، مجیدرضا. (۱۴۰۰). تحلیلی بر نقش حسن نیت در جلوگیری از رفتار فرصت طلبانه در حقوق قراردادها. دوفصلنامه علمی دانش حقوق مدنی، ۱۰(۲)، ۱-۲۰.
۳۴. محسنی، حسن. (۱۳۸۵). اصل حسن نیت در حقوق ایران با مطالعه تطبیقی. پژوهشنامه حقوق تطبیقی، ۱(۱).
۳۵. موسوی بجنوردی، سید محمد (۱۳۸۶)، نقش حسن نیت در عقود و قراردادها در فقه و حقوق. حقوق و علوم سیاسی، ۲(۲)، ۷-۲۰.